

ALFÖLDY JENŐ
„E nyelv bővületében”

Kalász Márton költészetében legjobban épp az izgat, ami gátol abban, hogy mint más kedvenc költőimről, róla is rendszeresen írjak. Elbátortalanított, hogy nem tudom annyira átvilágítani és értelmezni, mint szeretném. Pedig mint olvasót nagyon is vonz a talányossága, mely sok minden lehet, csak nem idegenség. Verszenéje, gazdag nyelve és képzelete fölismerhető, noha nem mindig kiismerhető. Ha lehet így beszélni költői nyelvről, *metakommunikatív gesztusai* azóta vonzanak, hogy a kortárs lírával ismerkedem. De vajon van-e jogom ahhoz, hogy olyasmiről írjak, amit csak részben értek, noha egészében érdekel? Hozzáfogjak egy munkadarabhoz – mondjuk jelképesen: egy székláb gyalulásához –, ha látom előre, hol akad el a penge, hol „törik bele a bicskám” egy gránitkemény ponton, amelyről nem is tudom, hogy a fa görcsbe akadtam-e, vagy az én tollam „görcsölt be” a feladat szokatlanságától? Tudva, hogy a nagy holdudvarú jelkép, amely a tizedik olvasásra is fejtörésre készítet, költői erény. De vajon mindig értjük azt, amit már betéve tudunk? Biztosak vagyunk benne, hogy mit jelentenek Adynál a *Hóvár-bércek*, *Babona-bércek*? Kalász többször el- és fölérhetetlen számomra, sem hogy gátoltságomat legyőzzem. Előfordult már, hogy gondosan kijegyzeteltem valamelyik könyvét, s aztán mégsem lett a vázlatból tanulmány, kritika. Pedig a kortársi költészetből elsők között az ő verse ragadott meg a hatvanas évek elején, amikor kezdő versolvasóként *A szökött ló elégiájára* rábukkantam a *Fiatl költők antológiájában*, e diákoknak készült olcsó kiadványban. Ezt érteni véltem szürreális hangulatával, s be tudtam illeszteni az akkori kortársi költészetéről szerzett képembe, amelyben a faluról a városba áramló fiatal értelmiség a maga sokféleségében is vonzó összhangot alkotott Juhász Ferentől Csoóri Sándorig, Nagy Lászlótól Tornai Józsefíg, majd a későbbben indulók közül Ágh Istvántól Bertók Lászlóig, Dobozi Eszterig.

Kalász Márton két kultúra édes gyermeke, aki anyanyelvére tekintve a németbe született, ám a tízéves korától elsajátított magyart választotta költői nyelvül, anélkül, hogy az előbbiről lemondott volna; az irodalmi németet is meg kellett tanulnia. A német

líra átültetésekben engem is igen megragadott, s hamar ráéreztem a minden műfordítónál másként hangzó Rilke vagy a bárki által magyarítva ugyanúgy szóló Georg Trakl verseire – nem tudom, az előbbinél van-e változatosabb, az utóbbinál egyöntetűbb költészet. Rilkéből főként a gondolatgazdag *Duinói elégiákra* gondoltam sok esetben, amikor Kalász Márton bizonyos verseit olvastam, Traklból a melankólia gordonkás hangulatával társítottam a Kalász-versek tónusát. Első olvasásra sem volt vitás előttem, hogy Kalász Márton a régi magyar lírában éppoly otthonos, mint a kortársiban. Gyakran eszembe villant a Pilinszky-versek megrendültsége, kései, szabadverses korszakából is (bárány-szimbolikája egyebek között). Mások is birkóztak akár évtizedekig a második világháború okozta meghasonlottságukkal, kínlódtak a líra elnémulásától fenyegetett lélek sebeivel, de a Pilinszky és Kálnoky utáni költészetből – Székely Magda mellett – Kalász Mártonban találtam meg a háborús-holokausztos emlékek legmélyebbről jövő, bár más indítékú ihletettséget. A németeknél főként a prózában találtam az övéhez hasonló lélektani összetettséget (az éterien átszellemült Wolfgang Koeppenben például: mintha álmában beszélne, gondoltam róla is nemegyszer).

Első Kalász Márton-élményemre visszatérve: *A szökött ló elégiája* a vidékről a városokba, Pestre és Európa más nagyvárosaiba tartó magyar költő vallo-mása, mint bármely falusi eredetű elődjének, pályatársának hasonló tárgyú „elégiája”: a hovatarozás és a kiszakadás ellentétéből tört fel elemi erővel. Magyarország történetének, a XIX. századvég városiasodása óta, úgy vélem, egyik legsarkalatosabb változása a falusi társadalom felbomlása, s a vele járó lelki megpróbáltatások, amelyeket emiatt milliók éltek át. Ezt fejezi ki 1945 utáni költőink jelentős része, ezt jelzi jórészt képző- és filmművészetünk is. Kalász Mártonnak a kétnyelvűsége mellett ez az egyik nagy lehetősége, ennek lett egyik legmagasabb rendű, legtisztább, politikától fertőzetlen megszólaltatója. *A Változatok a reményre*, a *Hírek Árgyelusnak* című verseskötet, és ami engem különösen szíven ütött, a száz versből álló remeklés, a *Viola d'amour* ciklusa győzött meg véglegesen arról, hogy Kalász Márton milyen mélyre eresztette költészetének gyökereit a hazai életben, történelemben és kultúrában, akárcsak arról, hogy a magyar szerelmi költészet egyik legkiválóbb énekese ő. Korszerűtlen az „énekes” szó? Vajon azért, mert verszenéje modern hang-

vételével is a magyar reneszánsz hangulatát kelti bennem, ezt a trubadúrosan szerelmes korszakot, amely a tőlünk nyugatabbra levő, szerencsésebb országokban a középkori líra lényege volt még a vallásos költészetben is?

Kalász Márton hatvanas–hetvenes években és később írt verseiből a lírai környezete elé vágó modernsége nem a muzsika önfelhasználását célzó csikorgásként hangzik, hanem a disszonanciából kibontakozó összhangzatával nyeri meg befogadói szívünket. József Attila, a költészet „bartókiságának” első megpendítője vetette papírra a *disszonanciából megvalósuló konszonzancia* lényegét, és Kalász Mártonra éppúgy illik ez, mint egészen más hangszerelést használó kortársaira, Csoórirra, Tornaira például.

Még egy nevet ideírok, Csanádi Imrét: emlékének Kalász Márton *Más esték, más ruráliák* című szonettjét szentelte. Ez a 2002-ben írt vers, mint cseppben a tenger, sokat elárul Kalász Márton egész költészetéről: föleleveníti falusi eredetét, lényegivé vált magyarságát és az eleven európai hagyományba illeszkedését. A főhajtás a stílusában, nyelvezetében és témavilágában egyaránt hamisítatlanul magyar, a *népit* és a *régit* a korszerű realitással és klasszicitással ötvöző Csanádinak szól, őt jellemzi, de közben a hajszálfinom részletelig menően megkülönbözteti attól, ami eredendően az övé, Kalász Mártoné. Milyen is az a jambikus sorokat meg-megfuttató, sokszor rímtelen, tizenégy soros „szabad szonett”, amely oly gyakori nála különféle változatokban? Nos, nem realista, nem is klasszicizáló, mint Csanádié. Nagyon más, de Kalász verse is mélyen (mondjam-e így: kötéssig) benne áll a hazai, de az olasz és francia hagyományban is. Testvéri üzenet Csanádi szellemének, közben az „alkati” különbség meghatározás a dél-dunántúli, somberki Kalász Márton részéről a Vértesalji származéknak, a hányatott életű zámolyinak, aki akkor is rokonnével, ha ő maga máshogy gondolta is, míg élt – ezt nem tudhatjuk. Azt viszont magam is tanúsíthatom: a református prédikátoroknak, bujdosó szegénylegény-énekeseknek ez a nagyszerű utódja, Csanádi olthatatlan kíváncsisággal figyelte költő kortársait, akár morcosan, akár rokonszenvezően, de a minőség által előbb-utóbb mindig meggyőzhetőn, olyankor is, ha pályatársa nyaktörőnek vélt fölfedezőutakat választott magának, amelyenekre ő sosem vállalkozott volna.

Ha rejtjelesen is, a falusi eredet lehetséges, bár egymástól nagyon eltérő útjairól van szó ebben a tizen-

négy soros versben, amelyet szolid fenntartásokkal szonettnek neveztem. „Rácsillan az érzék a képzeletre” – ez közös a két költőben, legyen bár homályló a „napnyugtakori” fény. Nem akarom elkövetni azt a verselemzői hibát, hogy egy erősen kihagyásos vers hiátusait prózai szavakkal pótoljam – olcsó megoldásnak tartanám. *A más esték, más ruráliák* (ruráliák=falusi ismérvek) a *távoli, a teresebb világ* – egyáltalán: a *máság* a magyarságon és európaiságon belül – megkülönbözteti a vers íróját és a holtában megszólítottat. A fontosabb azonban nem az, ami elválasztja, hanem ami összeköti, sőt testvéresíti őket: *a ma erőterében szemlélt jó-magunk* bizonyára az *a kis varázskör*, amely nem egyéb, mint az *(édeninek* ugyan bajosan mondható) szülőföld kisugárzása, akár Csanádi Imre szülőhelyétől búcsúzó verseiről (*Házatlan, Ifiúr, Az erdőre kitett fiú*), akár Kalász Mártonról legyen szó (*Falun, Örökség, A szökött ló elégiája*).

A Csanádinak ajánlott vers orgonapontjának tesszik a „válják áthatóvá *fennképe*” kívánság: az újplatonista észjárású Kalász Márton egész ars poeticája benne sűrűsödik ebben a mondatföredékben. Ráismerek ebből az Arany János-imádó Kalász Mártonra is, aki magyar identitástudatát védelmezve írta *Jegyzet, Aranyhoz* című alapművét: „a költészet nyelvét úgy ismerem / mint a mezőjáró / a gabona nyelvét a gyümölcsét a vízét / kelő holdfényen” – korlátolt eredetkutatók figyelmébe ajánlhatom a halk szavú költőnek ezeket a halkságukban is öntudatos sorait. Megszenvedett magyarsága előttem külön becsben áll; legyen nála „magyarabb”, aki tud, nyelvében, szívében – megnézném magamnak az illetőt.

Sorsával, sorsáért épp eleget küszködött születése és gyerekkora óta, s a Csanádira emlékező vers záró mondata is egybecseng az előbb mondottakkal: „Mi mindenre volt így erő”. Csöndben, s ha kellett, összeszorított foggal, de az önérzet örömét is megbecsülve lett költészetünk, a magyar költészet nagymestere. Lett közben a hazai líra németországi nagykövete és viszont, úgy is, mint német versek közvetítője. És mint már mondtam: a szerelmi líra egyik leghitelesebben s legszebben szóló énekes. A *Viola d’amour* száz, Balassi-allúzióként hangszerelt strófájáról negyvenöt évvel ezelőtt írt kritikámat egyik „vizsgamunkának” tekinthetem az újságrencenzió műfajában. Volt, aki megszólta Petrarcatól vett szavamat: a „bajos lepel” merő finomkodásnak tűnt föl bírálatom bíráljának szemében – talán még nem találkozott a Májfátyolnak ezzel az ó-olasz változatával. Ma talán más

szóval jellemezném: ha már egy régi itáliait említetem, hadd mondjam ezzel a modern irányzatnévvel: az *ermetismo* (hermetizmus) valószínűleg éppúgy hatott rá (Montalét említtem első helyen), mint még annyi minden az európai lírából. Filozofikusságában, rejtjelességében Hölderlin éppúgy megragadta őt, mint Benn vagy Celan a kézenfekvőbb Rilke és Trakl mellett. Ha jótékony fátyol vagy homály fődí verseit, akkor az arra jó, hogy nem fogyó kíváncsisággal újra és újra ízlelgessük egyik legeredetibb költőnk képeit, szókapcsolatait. Gyönyörködhetünk sajátos mondatzenéjében, amely szuggesztív és bensőséges a maga melankolikusságában, mint Debussy zenéje. Aki még nem ismeri, annak a korai idillek és a városi létbe szakadás versei mellett mindenekelőtt a *Viola d'amour* ajánlom kezdetül: a Balassi-strófák allúziójaként kós-

tolgathatjuk gyönyörű strófáit, képeit a szerelem szívhangjaival. A magyar reneszánsz fogott össze ebben a verssorozatban a két világháborútól meggyötört XX. század modernségével, hogy megteremtse a szilárd alapot Kalász Márton költői világához. Öröm a szenvedés tengerében: ez éppúgy XVI., mint XX. századi tulajdonunk. A nyolcvanas években két utáztatot írtam Kalász gyakran használt szabad szonettjeire, a finoman erotikus poszt-reneszánsz *Viola d'amour* modorában, az Árgyélus-széphistória motívumaira kihegyezve – talán nem neheztel meg rám az ünnepelet, amiért ez alkalomból is az olvasók elé bocsátom azt, amit az irodalomkritika nyelvén most sem tudnék megfogalmazni. Nem paródia ez: próbáltam megmutatni, miként lejtenek fülemben a költő szavai.

Viola ma szúr

*Tessékelnél csak át a tű fokán.
Hegedűhúrral hímezek zenét,
ha százszorszépet lépsz a pázsiton.
Felgörbedt hátú kandúr néz utánad,
míg lábikrád körül a szoknya lebben,
szirmát veti a mályva zavarában,
szemét a cigánymeggy földre süti.
Egy aranyfésű kellene csupán,
sugárzásodat vele kontyba raknám,
s a fényboglya alatt elheveredve
lonc-cserjét tépnék: szeret? nem szeret?
A szontyolnak jelére ingemet,
kalpagomat venném. Sóhajtának
varázsgömbödnék: Viola ma szúr.*

Tündér Ilona

*Árgilus ma Jákob-létrára lelt.
Megtámasztja a tündérlány farához –
éjjélre fönt lesz az éj Édenében?
Vagy támad szű, ki elfűrészeli?
Lassan örölnek a banyafogak;
megkésnek a fölmentő seregek
az angyalólból, hol csurran a nektár
s balzsamtól csillog a lóvakaró.
Mind hóféhér cseléd; tollázkodik,
a dunnapelyhet szőréről vakarja,
vagy lófarkával csapkod tomporán,
hónalját megmorzsolta diólevéllel
illatosítja, mielőtt az ördög
mancsára csapna. Siess, Árgilus.*